

**ՍԱՌԻԴԱ-ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԻՐԱՆՈՒՄ 2005 Թ.
ՆԱԽԱԳԱՀԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ ՀԵՏՈ**

ՍԵՐԳԵՅ ՈՍԿԱՆՅԱՆ

2015 թ. հուլիսի 15-ին Իրանը և միջազգային միջնորդների վեցյակը (ԱՄՆ, Ֆրանսիա, Մեծ Բրիտանիա, Գերմանիա, Չինաստան և Ռուսաստան) համաձայնության եկան Իրանի միջուկային ծրագրի վերաբերյալ: Դրա փոխարեն պետք է վերացվեն Իրանի նկատմամբ մինչ այդ կիրառված պատժամիջոցները: Ըստ համաձայնության՝ Իրանը պետք է թույլատրի Ատոմային էներգիայի միջազգային գործակալության մասնագետներին մուտք գործել իր միջուկային օբյեկտներ, իսկ արևմտյան երկրները քայլ առ քայլ պետք է վերացնեն Իրանի դեմ կիրառված պատժամիջոցները: Համաձայնությունը պետք է վավերացվի բոլորի կողմից և հավանության արժանանա ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի կողմից:

Ըստ այս համաձայնության՝ Իրանի հարստացված ուրանի մեծ մասը պետք է դուրս բերվի երկրից, երկրի միջուկային օբյեկտներից ոչ մեկը չպետք է ապամոնտաժվի, ուրանի հարստացման կենտրոններից մեկը պետք է դառնա գիտահետազոտական կենտրոն, ԱԷՄԳ-ն պետք է 20 տարի ժամկետով միջուկային օբյեկտներ մուտք գործելու իրավունք ստանա, որը թույլ կտա հետևել Իրանի միջուկային խաղաղ ծրագրին, և ԱՄՆ-ի, Եվրամիության և ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի պատժամիջոցները վերջնականապես կվերացվեն միայն այն բանից հետո, երբ համապարփակ համաձայնություն կկնքվի Իրանի և վեցյակի միջև:

Այսպիսով, հստակ առաջընթաց գրանցվեց վերջին տասնամյակում մերձավորարևելյան տարածաշրջանը և ամբողջ միջազգային հանրությանը լարվածության մեջ պահող կարևորագույն հարցերից մեկում: Իրանյան միջուկային ծրագիրը մեծ ազդեցություն ուներ վերջին տարիներին տարածաշրջանում ընթացող իրադարձությունների վրա: Այն իր արձագանքը գտավ նաև սաուդա-իրանական հարաբերություններում:

Ստորև ներկայացնում ենք, թե ինչպես Իրանը սկսեց զարգացնել սեփական միջուկային ծրագիրը, և ինչ հետևանքներ այն ունեցավ Իրանի և սաուդա-իրանական հարաբերությունների վրա սկզբնական շրջանում:

2002թ. օգոստոսի 14-ին իրանյան ընդդիմադիր ուժերը պահանջում էին ղեկավարությունից վերաբացել Իրանի Նաթանզ քաղաքում գտնվող ուրանի

հարստացման կենտրոնը և Արակում գտնվող ծանր ջրային կառույցները: Որպես հետևանք՝ տարբեր երկրներ պահանջում էին միջազգային հետաքննություն: Նույն տարվա դեկտեմբերի 13-ին ԱԷՄԳ-ի գլխավոր քարտուղար Ալ-Բարադեին հայտարարեց, որ գործակալությունը տեղյակ է այս երկու կառույցներից: 2003 թ. սկզբին Իրանը հաստատեց Նաթանզում ուրանի հարստացման կենտրոնի գոյությունը: Նույն թվականի փետրվարին Ալ-Բարադեին այցելեց Իրան և խուզարկեց Նաթանզի կառույցները: Հետագայում նա նշեց, որ Իրանը պնդում է այն մասին, որ սեփական միջուկային խաղաղ ծրագիրը զարգացնելու իրավունք ունի: Նա նաև նշեց, որ Իրանը խախտել է միջուկային զենքի չտարածման վերաբերյալ համաձայնագրում ստանձնած իր պարտավորությունները¹: 2003 թ. օգոստոսին Իրանը պաշտոնապես հայտարարեց, որ պատրաստ է բանակցելու ԱԷՄԳ-ի հետ այս հարցի շուրջ և համապատասխան արձանագրություն ստորագրելու: Սակայն եվրոպական մի շարք երկրներ պնդեցին, որպեսզի Իրանն ընդունի ներկայացվող արձանագրությունը և դադարեցնի իր միջուկային ծրագրի ստեղծմանն ուղղված բոլոր քայլերը: 2003 թ. հոկտեմբերին եվրոպական երկրների երեք արտգործնախարարներ համաձայնության եկան Իրանի հետ, ինչի արդյունքում Իրանը վավերացրեց իրեն ներկայացված արձանագրությունը և դրա ուժի մեջ մտնելը: Նոյեմբերի 10-ին Իրանը ԱԷՄԳ ուղարկեց պաշտոնական նամակ, որում հայտարարեց իր համաձայնությունը ներկայացված արձանագրությանը, իսկ նոյեմբերի 21-ին կառավարիչների խորհուրդը վավերացրեց այդ արձանագրությունը: Մի քանի օր անց այդ խորհուրդն ընդունեց Իրանի միջուկային ծրագրի դեմ ուղղված եվրոպական երկրների երկրորդ որոշումը: 2004 թ. փետրվարին Իրանը և եվրոպական մի քանի երկրներ ստորագրեցին ևս մեկ համաձայնագիր Բեյզիայում: Սակայն մեկ ամիս անց ընդունվեց եվրոպական երկրների կողմից առաջարկված մեկ այլ որոշում, որը կրկին ուղղված էր Իրանի միջուկային ծրագրի դեմ: Հետագայում՝ 2004 թ. հունիսին և սեպտեմբերին, ևս երկու որոշում ընդունվեց Իրանի դեմ, ինչից հետո եվրոպական երկրների հետ վարած բանակցությունների արդյունքում Իրանը նոյեմբերին ստորագրեց Փարիզի համաձայնագիրը, որով պարտավորվում էր դադարեցնել Սպահանում տեղակայված ուրանի փոխարկման կենտրոնի գործունեությունը: Սակայն 2004 թ.

¹ Amir M.Haji-Yousefi, “Iran’s Foreign Policy during Ahmadinejad: From Confrontation to Accommodation”, Concordia University, Montreal, Canada 2010, p.7.

նոյեմբերի 29-ին Իրանի դեմ ընդունվեց ևս մեկ որոշում²:

Իրանի արտաքին և միջուկային քաղաքականությունը փոխվեց, երբ 2005 թ. գարնանը իշխանության եկավ Մահմուդ Ահմադինեջադը: Դրանից հետո Իրանի քաղաքական ղեկավարությունը, մասնավորապես արտաքին քաղաքականության պատասխանատուները եկան այն եզրահանգման, որ ԱՄՆ-ի և Եվրոպայի գլխավոր նպատակը ոչ միայն Իրանի միջուկային ծրագրի դադարեցմանն ուղղված շարունակական քայլերի ձեռնարկումն է, այլև դրա իսպառ դադարեցումը: Այդ իսկ պատճառով որոշում ընդունվեց փոխել արտաքին քաղաքական կուրսը:

Իրանը հայտարարեց, որ եվրոպական երկրները չեն կատարում իրենց պարտականությունները, որոնք ստանձնել են Փարիզի համաձայնագրով, և դժգոհություն արտահայտեց այդ կապակցությամբ: Այնուհետև պաշտոնական նամակով Իրանը դիմեց ԱԷՄԳ-ին, որով գլխավոր քարտուղարին տեղեկացնում էր, որ իսլամական հանրապետությունը վերսկսում է Իսֆահանում գտնվող ուրանի փոխարկման կենտրոնի աշխատանքները³: Աշխատանքների վերսկսումից մի քանի օր անց Եվրոպան Իրանին առաջարկեց բազմակողմ պլան, որը մերժվեց, քանի որ դրանով Եվրոպան կրկին պնդում էր դադարեցնել մի քանի կենտրոնների գործունեությունը: Դրանից հետո ևս մեկ որոշում ընդունվեց ԱԷՄԳ-ի կողմից՝ ուղղված Իրանի դեմ, որով կոչ էր արվում դադարեցնել ուրանի հարստացմանն ուղղված աշխատանքները:

2005 թ. սեպտեմբերի 17-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայում կայացած իր առաջին ելույթի ժամանակ նախագահ Ահմադինեջադը հայտարարեց, որ Իրանի միջուկային ծրագիրը խաղաղ բնույթ է կրում, և նշեց, որ միջուկային զենքերի ստեղծումն արգելված է և հակասում է իսլամական կրոնական սկզբունքներին⁴: Դրանից հետո ԱԷՄԳ-ն ևս մեկ որոշում կայացրեց Իրանի դեմ և կոչ արեց բանակցել եվրոպական երկրների հետ և դադարեցնել ուրանի հարստացումը:

Իրանի միջուկային ծրագիրը հիմնված էր մի քանի սկզբունքների վրա: Նախ՝ Իրանը հայտարարեց, որ շարունակելու է բանակցություններն ու համագործակցությունը ԱԷՄԳ-ի հետ, սակայն երբեք չի բանակցի հարստացման գործընթացի դադարեցման հարցի շուրջ: Հետո Ահմադինեջադի վարչակարգը

² Amir M.Haji-Yousefi, "Iran's Foreign Policy during Ahmadinejad: From Confrontation to Accommodation", Concordia University, Montreal, Canada 2010, p.7.

³ Նույն տեղում, էջ 9:

⁴ Նույն տեղում:

տեղեկագիրք հրապարակեց, որում ասվում էր, թե ինչ ֆորմատով օտար երկրները կարող են մասնակցել Իրանի միջուկային ծրագրին:

Միջուկային քաղաքականության կուրսի փոփոխությունն իր ազդեցությունն ունեցավ նաև արտաքին՝ մասնավորապես տարածաշրջանային քաղաքականության վրա: Ահմադինեջադի վարչակարգը հենվում էր այն սկզբունքի վրա, որ անհրաժեշտ է առաջին հերթին ակտիվ համագործակցության մեջ մտնել հարևան, իսլամական և երրորդ աշխարհի երկրների հետ: Առաջնահերթությունը տրվում էր իսլամական պետություններին, մասնավորապես Ծոցի համագործակցության խորհրդի երկրներին: Երկու տարվա ընթացքում Իրանի նախագահը չորս անգամ այցելեց Սաուդյան Արաբիա:

Իրանի միջուկային քաղաքականության փոփոխությունը մեծ ազդեցություն ունեցավ Իրանի և Սաուդյան Արաբիայի հարաբերությունների վրա: Այն ավելի խորացրեց տարածաշրջանային այս երկու գերտերությունների առանց այդ էլ բարդ և լարված հարաբերությունները: Հարաբերությունները լարվեցին նաև Սաուդյան Արաբիայի գործընկեր երկրների հետ, ովքեր միշտ Իրանին դիտում էին որպես անվտանգության սպառնալիք:

ԾՀԽ անդամ-երկրների հետ հարաբերությունների լարվածությունը թուլացնելու համար Իրանի ղեկավարությունը նոր նախաձեռնություններով հանդես եկավ, որոնք ուղղված էին տարածաշրջանում միջուկային ծրագրի հետևանքով առաջացած լարվածության թուլացմանը: Մասնավորապես Թեհրանն առաջարկեց Սաուդյան Արաբիային և Ծոցի արաբական մյուս երկրներին չհարձակման պակտ կնքել: Իրանյան ղեկավարությունը նաև առաջարկեց համաձայնություն կնքել համատեղ պաշտպանության վերաբերյալ, որը նախատեսելու էր, որ այդ երկրները չեն հարձակվելու իրար վրա⁵:

Սաուդյան Արաբիայի և ԾՀԽ անդամ մյուս երկրների պատասխանն այս առաջարկի կապակցությամբ շատ զգույշ էր: Այդ առաքելությունն իր վրա վերցրեց Օմանի արտաքին գործերի նախարարը: Նա հայտարարեց, որ ԾՀԽ երկրները որևէ վտանգ չեն տեսնում Իրանի կողմից: Այս իսկ պատճառով արաբական երկրներն անհրաժեշտ չեն համարում չհարձակման պակտ ստորագրել: Արտգործնախարարը նշեց, որ դեռևս չի հասունացել այնպիսի վիճակ տարածաշրջանում, որը հիմք կհանդիսանար նման պակտի կնքման համար:

⁵ **Розов А. А.** Государства Персидского залива и иранская ядерная программа: анализ взаимосвязей, сайт Института Ближнего Востока, <http://www.iimes.ru/?p=5180>, 26 ноября 2006 г.

Սակայն այս գաղափարը մանրակրկիտ մշակման և համաձայնեցման կարիք ունի: Նա միաժամանակ նշեց, որ Թեհրանի կողմից նկատելի չեն ագրեսիայի դիմելու միտումներ: Ուստի այս պայմաններում չհարձակման պայմանագիր ստորագրելու շուրջ բանակցություններ վարելն անիմաստ է: Համաձայն ԾՀԽ անդամ-երկրների դիրքորոշման՝ կարիք չկար որևէ երրորդ երկրի դեմ համաձայնագիր կնքելու, քանի որ արաբական երկրները չեն տեսնում որևէ վտանգ, որ գալիս է երրորդ երկրի կողմից: Օմանի արտգործնախարարն ավելացրեց, որ Իրանի և ԾՀԽ երկրների հարաբերություններում գլխավորը բարիդրացիական բնույթն է, որը պայմանավորված է տարածաշրջանային համագործակցությամբ: Ճիշտ է, ԾՀԽ երկրները կտրականապես չմերժեցին Իրանի առաջարկությունը, սակայն դիվանագիտական զգուշությամբ հայտարարեցին, որ նման համաձայնագիր կնքելու պահը դեռևս չի հասունացել⁶:

Սաուդյան Արաբիայի արտաքին գործերի նախարարը հայտարարեց, որ Իրանի միջուկային ծրագիրը սպառնալիք չէ իր երկրի համար, սակայն դրա հետ մեկտեղ կոչ արեց Իրանի ղեկավարությանն ավելի մեծ ուշադրություն դարձնել միջազգային հանրության կողմից հնչվող պահանջներին: Սաուդյան ղեկավարությունը հայտարարեց, որ Բուշեի ատոմակայանում օգտագործվող տեխնոլոգիան անվտանգ չէ: Թագավորությունում կարծում էին, որ Իրանի միջուկային ծրագրի հավակնությունները, ի տարբերություն իրաքյանի, իրական են: Սակայն միաժամանակ իրենց մտահոգությունն էին հայտնում ամերիկյան օդային ուժերի կողմից ռազմական հրթիռներով իրանյան միջուկային ծրագրի իրականացմանն ուղղված կենտրոններին հարվածելը, քանի որ դա կարող էր ավելի վատթարացնել իրավիճակը⁷:

ԱԷՄԳ-ի զեկույցի համաձայն՝ Սաուդյան Արաբիան և Լա հինգ արաբական երկիր կարող են զարգացնել ատոմային էներգիա: Սակայն Բուշ Կրտսերի վարչակարգը չէր ողջունում իր դաշնակից Սաուդյան Արաբիայի կողմից ատոմային էներգիայի զարգացման ուղղությամբ վերջինիս ունեցած հավակնությունները և դրանք իրագործելու հնարավոր ծրագրերը: Միացյալ Նահանգներն ավելի կողմնակից էր, որպեսզի իր դաշնակիցները Պարսից ծոցում Սաուդյան Արաբիայի գլխավորությամբ համախմբվեն և հակակշիռ ստեղծեն իրանական վտանգի դեմ:

⁶ Նույն տեղում:

⁷ A.Ehteshami and M.Zweiri, "Iran's Foreign policy, from Khatami to Ahmadinejad", Lebanon 2008, p. 125

Այս իրավիճակն էր տիրում տարածաշրջանում, երբ 2007 թ. մարտի 5-ին պաշտոնական այցով Սաուդյան Արաբիա ժամանեց Իրանի նախագահ Ահմադինեժադը: Նրա և Աբդալլահ թագավորի միջև տեղի ունեցան բանակցություններ: Բանակցությունների ընթացքում կենտրոնական թեմաներն էին տարածաշրջանի որոշ երկրներում (օրինակ՝ Լիբանանում և Իրաքում) տիրող քաղաքական լարված իրավիճակը և իրանյան միջուկային ծրագիրը: Իրանի նախագահը մինչև Սաուդյան Արաբիա մեկնելը հարցազրույցի ժամանակ նշել էր, որ Իրանն ու Սաուդյան Արաբիան պետք է համատեղ գործեն, ինչպես տարածաշրջանում, այնպես էլ իսլամական աշխարհում⁸:

Բանակցություններից հետո Սաուդյան Արաբիայի արտաքին գործերի նախարարության տարածած հայտարարության համաձայն՝ դրանք հաջող են անցել, և դա պայմանավորված է նրանով, որ երկու երկրներին միավորում են «մեկ հավատի» կապերը: Սաուդյան և իրանյան պաշտոնական հայտարարությունների մեջ նշվում էր, որ մուսուլմանական աշխարհին սպառնացող ամենախոշոր վտանգը սուննիների և շիաների միջև թշնամանք սերմանելու փորձերն են, որոնց դեմ անհրաժեշտ է համապատասխան գործողություններ կատարել⁹:

Սաուդյան Արաբիայի արտաքին գերատեսչության հայտարարության մեջ ասվում էր նաև, որ Իրանի հետ համաձայնություն է ձեռք բերվել տարածաշրջանային մի շարք հարցերի վերաբերյալ: Իրանն իր հավանությունն է տվել 2002 թ. Սաուդյան Արաբիայի կողմից առաջարկված խաղաղ նախաձեռնությանը, որը վերաբերում էր պաղեստինա-իսրայելյան հակամարտության կարգավորմանը: Երկուստեք կարևորվել էր, որ անհրաժեշտ է պահպանել Իրաքի անկախությունն ու միասնականությունը: Իսկ Լիբանանի կապակցությամբ նշվել էր, որ թե՛ Իրանը և թե՛ Սաուդյան Արաբիան հույս ունեն, որ այնտեղ շուտով քաղաքական դաշտում կհաստատվի խաղաղություն, և կստեղծվի ազգային միասնության կառավարություն: Իրանի միջուկային ծրագրի վերաբերյալ ոչ մի հայտարարություն այս անգամ չարվեց¹⁰:

Այդ ժամանակ Իրանը փորձում էր ամեն կերպ խուսափել ԵՄ-ի և ԱՄՆ-ի կողմից հնարավոր պատժամիջոցների կիրառումից: Սաուդյան Արաբիան և ԾՀԽ անդամ մյուս արաբական երկրները չէին ցանկանում, որպեսզի

⁸ Косач Г. Г., О визите президента ИРИ М. Ахмадинежада в Саудовскую Аравию, сайт Института Ближнего Востока, <http://www.iimes.ru/?p=5519>, 5 марта 2007 г.

⁹ Նույն տեղում:

¹⁰ Նույն տեղում:

Իրանի միջուկային ծրագրի հարցը ռազմական ճանապարհով լուծվի և դրա համար զգույշ դիվանագիտական հայտարարություններով էին հանդես գալիս սկզբնական շրջանում:

Ահա այսպիսին էին Սաուդյան Արաբիայի և Իրանի Իսլամական Հանրապետության միջև հարաբերությունները, երբ 2005 թ. Իրանի նախագահական ընտրություններից հետո կտրուկ փոփոխություն կատարվեց երկրի միջուկային ծրագրի քաղաքականության հարցում, ինչն իր մեծ ազդեցությունն ունեցավ երկրի արտաքին քաղաքական կուրսի վրա:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Սաուդյան Արաբիան և Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը հզոր տերություններ են մերձավորարևելյան տարածաշրջանում: Նրանց միջև առկա տարածայնություններն իրենց դրսևորումներն են ունենում ինչպես կրոնամշակութային, այնպես էլ տարածաշրջանային հակամարտության ենթատեքստերում: Հոդվածում ներկայացված են Իրանում 2005 թ. նախագահական ընտրություններից հետո Իրանի միջուկային ծրագրի շուրջ ստեղծված լարվածությունը և տարածաշրջանային իրավիճակը:

Բանալի բաներ – Սաուդյան Արաբիա, Իրան, ընտրություններ, միջուկային, պաշտոնական, պատժամիջոցներ, ԱԷՄԳ, համաձայնագիր, պակտ, նախագահ:

САУДОВСКО-ИРАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ПОСЛЕ ПРЕЗИДЕНТСКИХ ВЫБОРОВ В ИРАНЕ В 2005 ГОДУ

СЕРГЕЙ ВОСКАНИЯН

Саудовская Аравия и Исламская Республика Иран влиятельные и сильные региональные игроки на Ближнем Востоке. Разногласия между этими странами проявляются как на религиозно-культурной почве, так и в контексте регионального соперничества.

В статье представлены региональная ситуация и напряжение вокруг иранской ядерной программы после президентских выборов в Иране в 2005 году.

Ключевые слова – Саудовская Аравия, Иран, выборы, ядерная, официальный, санкции, МАГАТЭ, соглашение, пакт, президент.

SAUDI-IRANIAN RELATIONS AFTER THE IRANIAN PRESIDENTIAL ELECTIONS, 2005

SERGEY VOSKANYAN

Saudi Arabia and The Islamic Republic of Iran are both powerful regional players in the Middle East. The disagreements between these two countries are embodied in both the religious-cultural and the regional rivalry contexts.

This article presents the created situation and strain in the Persian Gulf region around the Iranian nuclear program after the Iranian presidential elections, 2005.

Key words – Saudi Arabia, Iran, elections, nuclear, official, sanctions, IAEA, agreement, pact, president.